

Bədii sadəlik və mənəvi alilik

Mir Cəlal Paşayev çağdaş Azərbaycan tarixində ədəbiyyatşünas-nəzəriyyəçi alim, yazıçı, pedaqoq kimi özünəməxsus rola malikdir

XX əsr ədəbi-elmi fikrinin korifey-lərindən sayılan Mir Cəlal Paşayev çağdaş Azərbaycan tarixində ədəbiyyatşünas-nəzəriyyəçi alim, yazıçı, pedaqoq kimi müstəsna və özünəməxsus yaradıcılığı ilə öz aktuallığını bu gün də qoruyub saxlamaqdadır. Klassik yazıçılarımız M. F. Axundov, C. Məmmədquluzadə, Ə. Haqverdiyev, S. S. Axundovun ənənələrini davam etdirən Mir Cəlal bədii irsi və söz sənəti ilə bu gün də qəlblərimizdə yaşamaqdadır.

Mir Cəlal Əli oğlu Paşayev 1908-ci il aprelin 26-da Cənubi Azərbaycanın Əndəbil kəndində yoxsul kəndli ailəsində doğulmuşdur. Kiçik yaşlarında atası Gəncəyə köçdü-yündən uşaqlığı burada keçmişdir. 1918-ci ildə atası vəfat etmiş, böyük qardaşının himayəsində yaşamışdır. 1918-1919-cu illərdə xeyriyyə cəmiyyətinin köməyi ilə ibtidai təhsil almışdır. Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Gəncə Darülmüəlliminə daxil olmuşdur (1924-28). Tələbə təşkilatının, sonra isə şəhər tələbə həmkarlar təşkilatının sədri seçilmişdir (1926-1927). 1929-1930-cu illərdə 1 saylı Gəncə şəhər məktəbində direktor vəzifəsində çalışmışdır. 1930-1931-ci illərdə Kazan Pedaqoji İnstitutunun dil-ədəbiyyat fakültəsində oxumuş, 1932-ci ildə Bakıya qayıdaraq Azərbaycan Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasında təhsilini davam etdirmiş, "Kommunist" və "Gənc işçi" qəzetlərində işləmişdir.

Ədib "Dirilən adam" (1934-1935), "Bir gəncin manifesti" (1939), "Açıq kitab"(1941) "Yaşadılar" (1946-1952), "Təzə şəhər" (1948-1950), "Yolumuz hayandır" (1952-1957) romanları ilə klassik roman yaradan sənətkarlar sırasında dayanmaq hüququnu qazanmışdır.

Romanlarında yığcamlıq, lüzumsuzluq təfərrüatdan qaçmaq, sözə qənaət, hadisələri ancaq lazım, vacib görünən cəhətlərini qavramaq diqqəti cəlb edən sənətkarlıq xüsusiyyəti nəzərə çarpır. Onun yazılarında macəraçılığa meyil, oxucunu süni vasitələrlə ələ almaq, "cəzb etmək", qəsdən heyret-

ləndirmək meyl yoxdur. Romanlarında Mir Cəlal ancaq sadəliyi, səmimiyyəti, həyat həqiqətinin müdaxiləsiz, bəzək-düzəksiz təsviri ilə cazibəlidir.

Mir Cəlalın üslubu, yazı tərzini, dili və sənətkarlıq xüsusiyyətləri haqqında ədəbiyyatşünas Pənah Xəlilovun fikirləri: "Alim Mir Cəlal Paşayevin elmi əsərlərinin dili, üslubu öz qələm yoldaşlarının heç birinin dilinə, üslubuna oxşamır. Onun əsərlərində nə publisistika var, nə də qəliblənmiş elmi terminli tədqiqat dili. O, elmi əsərlərini yazıçı Mir Cəlalın qələmindəki yığcamlıq və şirinliklə, amma dərin və axıcı elmi mühakimə tutumu olan dillə yazdı. Bu yazı indi də təkraredilməz örnekdir".

Mir Cəlalın tipləri əxlaqi görüşləri etibarlı ilə ya mütləq mənfi, ya da mütləq müsbət surətlərdən ibarət olur. Mir Cəlal heç kəsə

bənzəməyən orijinal fərdi yaradıcılıq xüsusiyyətlərinə malikdir. Yaratdığı obrazları ilə oxucu zehni, şüurunu düşünməyə vadar edib, real həyat hadisələrinə aydın açıq gözlə baxmağa çağırır. Yaratdığı obrazlarda obrazlı ifadələr işlətmək əvəzinə, real həyat səhnələrinin canlandırılmasına üstünlük verirdi. O, əsərlərində hissələrin duyğuların fikir ilə, ideya ilə harmoniyasını özünəməxsus etmək qabiliyyətinə malik idi.

Yaxşı yazıçının xalq həyatını düzgün təsvir edən sənətkarlıqla yaradılmış hər bir əsəri onun artması, sənət yollarında irəliləməsi ümumin sevincinə səbəb olur. Bəli, Mir Cəlal Paşayev ümumin - xalqın sevincinə, inkişafına, maariflənməsinə səbəb ola biləcək yazıları ilə, incə və dərin müşahidə qabiliyyəti ilə qəlblərə yol tapan yazarlardan idi.

Ədibi bir alim, ədəbiyyatşünas kimi başqalarından fərqləndirən mühüm cəhət bu idi ki, o, tarixi şəxsiyyətlərə və ədəbi hadisələrə bir cümlə ilə kiçik bir ştrix ilə aydın və bitkin xarakteristika verməyi yaxşı bacarırdı, bir

neçə sözlə onun yaddan çıxmayan portretini çəkə bilirdi. Qiymətləndirmək istədiyi adamın ən səciyyəvi keyfiyyətlərini üzə çıxarmağı, onu obrazlı şəkildə qabartmağı bacarırdı. Məsələn, bu sözləri heç yadımdan çıxmır: "Ədəbiyyatşünaslıq fikir söyləməkdir", "Mirzə Cəlil məzlum Şərqi böyük ədibidir", "Anamın kitabı-həqiqət kitabıdır", "Haqverdiyev yerişən Azərbaycandır", "Bir institutun görə bilmədiyi işi Firidun bəy Köçəri görmüşdür", "Azərbaycanı şeirə Səməd Vurğun gətirdi", "Mehdi ədəbiyyatın qeyrətini çəkəndir", "Müştəq nakam şairdir" və s. (Firidun Hüseynov)

50 illik yaradıcılığı dövrünə nəzər salarkən Mir Cəlalın yaratdığı şeirlər, oçerklər, novellalar, felyetonlar hekayələr və romanları ilə müasir Azərbaycan ədəbiyyatının və fi-

loji elminin əsas yaradıcılarından, banilərindən olduğunun şahidi oluruq.

Mir Cəlal hekayələri həyatı problemləri, mənəvi-əxlaqi və ictimai-sosial məsələləri əks etdirən düşündürücü, məzmunlu, oxunaqlıdır. "Sağlam yollarda" oçerklər (1932), "Boy" novellalar (1935), "Bostan oğrusu" (1937), "Gözün aydın" hekayələr, oçerklər (1939), "İlyas" (1942), "Şərbət" (1942), "Vətən hekayələri" (1942), "Muştuluq" (1943), "Vətən yaraları" (1943), "Vətən" (1944), "Həyat hekayələri" (1945), "Yeni kəndin adamları" (1948), "İlk vəsiqə" (1949), "Söyüd kölgəsi" (1951), "Sadə hekayələr" (1955), "İnsanlıq fəlsəfəsi" (1961), "Xatirə hekayələri" (1961), "Gülbəsləyən qız" (1965), "Söyüd kölgəsində" (1965), "Şəfəqdən qalxanlar" (1972), "Silah qardaşları" (1974), "Dağlar dilə gəldi" (1978), "Ləyaqət" (1984) kitabları sovet dövründə çapdan çıxmışdır. Sadələşən bu kitablar içərisində olan hekayələrin müxtəlif illərdə bir-birinin ardınca çapdan çıxması dövründə onlara olan ehtiyacdən və aktuallıqdan xəbər verir. Sensura olan bir zamanda yazılan yazıların, bəstələnən bəstələrin dəfələrlə ələkdən keçirildiyi bir vaxtda Mir Cəlal hekayələrinin növbəti dəfə nəşrinə dövlət tərəfindən qərar verilməsi təbii ki, oxucu istəyinin nəticəsi idi.

Kiçik hekayədə dərin mənəvi açıb oxucuya göstərmək yazıçının kiçik janrdə böyük ustalığından, qələminin gücündən xəbər verirdi.

Hekayələrini oxuyarkən bizə belli olur ki, Mir Cəlal müəllim istedadlı yazıçı, görkəmli alim, qabaqcıl maarif xadimi olmaqla yanaşı, həm də Sovet rejimi dövründə Azərbaycanda müstəqillik, demokratiya, azad fikir uğrunda mübarizə aparan böyük mücahidlərimizdən biri olmuşdur. Həyatımızın və məişətimizin müxtəlif sahələrini özünəməxsus məhərrətlə təsvir edən yazıçının hekayələrində vətənpərvərlik, beynəlmilətçilik motivləri başlıca yer tutur.

Mir Cəlalın bütövlükdə yaradıcılıq dünyası ilə tanışlıqdan sonra belə qənaətə gəlmək olur ki, onu düşündürən həyatı məsələləri, milli folklorun xalq təfəkkürünün işığını, milli-mənəvi dəyərlərin klassik ənənələrə uyğun inkişafını və bu istiqamətdə yaranan problemləri, xalq həyatının real görüntüsünü nəsr dilində aydın, qabarıq şəkildə vermək mümkündür.

Azərbaycan ictimai fikir tarixində yazıçı, pedaqoq, ədəbiyyatşünas tənqidçi və publisist kimi görkəmli yer tutan Mir Cəlal müəllim öz zəngin irsi və parlaq xüsusiyyəti ilə istər onun tələbələrini, istər qədirbilən oxucularının bir sözlə, onu tanıyanların qəlbində yenilməz və unudulmaz əbədi heykəl ucaltmışdır.

Hüseynova Aytən Qəzənfər qızı
M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu